

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi Yıl: 2018, Cilt:2, Sayı:2 Sayfa: 238- 272 e-ISSN: 2602-3253	Artvin Coruh University Journal of Theological Researches Year: 2018, Vol:2, Issue:2 Pages: 238-272 akademikus.artvin.edu.tr	جامعة أرتوين جوروه مجلة بحوث الإلهيات السنة: ٢٠١٨، العدد: ٢، العدد: الصفحة: ٢٣٨-٢٧٢ p-ISBN: 2587-0750
---	---	--

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları Perceptions of Prayer of 4th and 5th Grade Students

إدراك دعاء الطلاب في الصف الرابع والخامس

Osman TAŞKIN

Dr. Arş. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Artvin, Türkiye.

Özet

ORCID:
0000-0003-3962-
936X

Dr. Arş. Gör.,
osmntskn@
hotmail.com

Makalenin:
Geliş Tarihi:
03.12.2018
Kabul Tarihi:
30.12.2018
Elektronik Yayın
Tarihi:
31.12.2018

Bu çalışma Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersindeki dua eğitimini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bunun yanında, son çocukluk dönemi dua anlayışı da incelenmiştir. Bu betimleyici çalışma nicel araştırma yöntemlerine göre tasarlanmıştır. Araştırma 2011-2012 öğretim yılında Artvin il merkezinde öğrenim gören dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Öğrencilerden veriler kapalı uçlu ve açık uçlu soruların yer aldığı bir anket ile toplanmıştır. Öğrencilerden elde edilen veriler SPSS programında ki-kare analizi ile analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda, öğrencilerin olumlu bir dua anlayışına sahip oldukları, hayatlarında duaya sıklıkla yer verdikleri, duaya önem verdikleri, bunun yanında sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua davranışlarında bazı farklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca DKAB dersinde dua eğitiminin teorik bilgiye dayandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerden hareketle, etkili bir dua eğitimi için yapılandırıcı anlayışa uygun ders içeriğinin oluşturulması, duanın öğrencilerin hayatlarıyla ilişkilendirilmesi, dua eğitiminin bir üniteden ziyade bütün programa yayılması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Dua, Dua Eğitimi, Son Çocuklukta Dua, Dini Gelişim

Abstract

This study was prepared to analyze the prayer education in the course of Religious Culture and Moral Education. In addition, prayer comprehension in late childhood was examined. This descriptive study was designed according to quantitative research methods. The sample of study contains the fourth and fifth grade students in 2011-2012 academic year, in Artvin. Data were collected from students by a questionnaire with closed-ended and open-ended questions. The data obtained from the students were evaluated by chi-square analysis in SPSS program.

At the end of the study, it was found that students had a positive thought towards prayer; they often prayed in their daily lives; they gave great importance on prayer. It was also found that there was a significant difference in prayer behavior in terms of grade levels. It was understood that prayer education was based on theoretical knowledge obtained by Religious Culture and Moral Education. In order to do an effective prayer education, it is suggested that the contents of the course should be arranged on the basis of constructivist approach, it should be associated with students' daily lives, and it should be included in all units rather than just one unit.

Key Words: Prayer, Prayer Education, Prayer in Childhood, Religious Development

المخلص

أنجز هذا البحث العلمي لبحث تربية الدعاء في درس الثقافة الدينية. علاوة على ذلك بحث في هذا العمل إدراك دعاء الطفولة الأخيرة. صمم هذا البحث الوصفي باستخدام المنهج الكمي. استوعب الطلاب الذين درسوا في محافظة أرتفين طوال سنة ٢٠١١-٢٠١٢. حصلنا المعلومات من الطلاب بالأسئلة المفتوحة في الصف الرابع والخامس. حصلنا المعلومات من الطلاب بالأسئلة المفتوحة و SPSS والمغلقة. وعقدنا التحاليل بمساعدة برنامج

في نتيجة البحث، برز أن الطلاب لديهم إدراك الدعاء الإيجابي ومارسوا الدعاء في حياتهم كثيرا واهتموا به ويدعوا بشكل متفرق. وظهر أن تربية الدعاء مرتبطة بمعلومة نظرية في درس الثقافة الدينية. من النتائج التي توصلنا إليها بهذا البحث نقترح إنشاء وربط الدعاء بحياتهم، واتشار (constructivist) المحتوى المطابق لفهم الإنشائي الدروس حول الدعاء طوال السنة

الكلمات المفتوحة: الدعاء، تربية الدعاء، الدعاء في الطفولة الأخيرة، التطور الدينية.

1. Giriş¹

Dua, bireyin hayatında en çok yer eden bir ibadettir.² Tarih boyunca bütün dinlerde dua önemli bir ritüel olarak görülmektedir. Çeşitli dinler dua için özel mekânlar ve özel zamanlar belirlemiş ve duanın muhtevasını ve dua edenin iç dünyasını yansıtan diz çökme, elleri göğe kaldırma gibi şekiller duanın bir parçası olarak görülmüştür.³ İngiltere’de yaşayanların %40’ı, Amerika’da yaşayanların %60’ından fazlası günlük olarak dua ettikleri tespit edilmiştir. Günlük dua etmeyenlerin %76’sı da günlük yaşantılarının önemli bir kısmında dua ettiklerini belirtmişlerdir.⁴ Türkiye’de ise 15-60 yaş arasındaki bireyler üzerinde yapılan akademik bir çalışmada duaya önem verenlerin oranı %86 olduğu tespit edilmiştir.⁵

İslam dininde dua oldukça önemli bir yere sahiptir. Dua Allah ile iletişim aracı olmasının yanında, Allah’a imanın bir gereği, aynı zamanda bir işareti olarak görülmektedir. Ayrıca dua bir ibadet olarak da anlaşılmaktadır. Allah, insanlardan kulluk bilinciyle dua etmelerini istemekte ve dua edenlerin duasına cevap vereceğini bildirmektedir.⁶ Kur’an’da iki yüz kadar ayet doğrudan ya da dolaylı olarak dua ibadetiyle ilgilidir. Bunların yüz kadarını peygamberlerin, sâlih insanların veya toplulukların duası oluşturmaktadır.⁷ Hz. Muhammed’in (sav) dua ile ilgili birçok tavsiyesi bulunmakta ve hayatının birçok alanında dua ile iç içe yaşadığı görülmektedir. Peygamberimizin dua örnekleri hadis kitaplarında geniş yer almış, hatta bu kitaplarda dua ile ilgili müstakil bölümler açılmıştır.⁸

¹ Bu makale Osman TAŞKIN’ın “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Dua Öğretiminin Öğrencilerin Dua Davranışları Üzerindeki Etkisi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: DEM Yayınları, 2009), 67.

³ Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 529.

⁴ Michael Argyle, “İbadet ve Dua”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, trc. Mustafa Koç, 21 (2006): 330.

⁵ Mebrure Doğan, *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 57.

⁶ Kur’an-ı Kerim, Bakara, 2: 86.

⁷ Sıtkı Güllü, “Kur’an-ı Kerim’de Dua Kavramı”, *EKEV Akademi Dergisi* 8/18 (2004): 118.

⁸ Hasan Eker, *Dua Bilinci* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2005), 94.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

İnsanlar dua ihtiyacı hissettiklerinde çoğu zaman nasıl, nerede ve ne zaman dua edeceğini bilememektedir. Bu bilgisizliğe bağlı olarak insanlar, kalıp duaları ezberleme, ücreti karşılığı dua isteme, türbeleri dua mekânı görme vb. gibi dini açıdan oldukça olumsuz durumlara düşebilmektedir.⁹ Dua gibi önemli ve imanı etkileyen bir ibadetin düzensiz, özensiz ve gelişigüzel bir zemine bırakılması doğru olamaz. Çünkü dua bilinçli bir dindarlık ve dini gelişim için önemli bir ibadettir. Bu sebeple bireylerde sağlıklı bir dua anlayışı gelişimini desteklemek için dua ibadetinin eğitimi gereklidir.¹⁰

Dua eğitimi ailede, okulda ve yetişkinlik döneminde yapılabilmektedir. Ancak her aile, dua eğitimi konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip değildir. Bunun yanında yetişkinlik döneminde bireye bilgi, tutum ve davranış kazandırmak oldukça zordur. Bu sebeple dua eğitiminin en verimli yapılacağı dönem okul dönemidir.

Dua ibadeti Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinde beşinci sınıf konuları arasında yer almaktadır. Bu dönem öğrencilerin son çocukluk gelişim dönemine denk gelmektedir. DKAB dersinde dua konusuyla ulaşılması gereken kazanımlar “*dua etmenin anlamını örneklerle yorumlar, niçin ve nasıl dua edilmesi gerektiğini açıklar, Kur’an’dan ve Hz. Muhammed’in sözlerinden dua örnekleri verir ve kültürümüzden dua örnekleri verir.*” şeklinde sıralanmaktadır.¹¹ Bu kazanımlara ulaşmak için DKAB dersinde; dua, insanın dua etmeye olan ihtiyacı, dua adabı, Kur’an’dan ve Hz. Muhammed’den dua örnekleri ve Alevi ve Bektaşî dua geleneklerinden örnekler ele alınmaktadır.

Son çocukluk döneminde zekâ en yüksek ve en hızlı gelişim düzeyine ulaşmaktadır.¹² Çocukların dini kavramları öğrenme ve

⁹ Cemal Tosun, “Dua Öğretimi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2000): 1.

¹⁰ Fatih Malakçı, *Dua Eğitimi ve Öğretimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2006), 3.

¹¹ Komisyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4,5,6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu* (Ankara: MEB Yayınları, 2010), 43.

¹² Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007), 46.

konuşma diline aktarma kapasitesi gelişmiştir.¹³ Bununla birlikte bu dönemdeki çocuklarda duygusal gelişimde de büyük değişiklikler gözlemlenmektedir. Son çocukluk döneminde başkasına benzememe, birey olma ve kendi kararlarını verme gibi yetenekler gelişmektedir.¹⁴ Korku, öfke, kıskançlık gibi duygularda azalma görülmektedir. Çalışma, başarılı olma, üretkenlik ve çalışkanlık bu dönem için vazgeçilmez değerlerdir.¹⁵ Çocuk bu dönemde kendisi ve çevresiyle uyumlu, daha tutarlı, ailesine ve evine bağlı ve ortak yaşama severek katılmaktadır.¹⁶

Çocuğun hem sosyal hem de benlik gelişiminde öğretmenler ve okul arkadaşları önemli bir yere sahiptir. Bütün bu gelişim özelliklerine bakıldığında son çocukluk döneminin oldukça önemli bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple çocuklar bu dönemde DKAB derslerinden etkin bir şekilde faydalanabilmekte, eksik veya yanlış dini öğrenmelerini düzeltebilmekte veya aileden öğrendikleri dini bilgileri sağlam bir zemine oturtabilmektedir. Zira ergenlik süresince şekillenmesi devam edecek ve zamanla iyice belirginleşecek olan kişisel değerler, idealler, vicdan, gelecek tasarımı, beklentiler, kimlik duygusu, iç ve dış grup algıları, dini hayatın yönü ve yoğunluğunun temelleri bu dönemde biçimlenmeye başlamaktadır.¹⁷

Dua konusu ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır.¹⁸ Ancak bu çalışmalar daha çok din psikolojisi alanında ve ergenlik dönemini

¹³ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 1987), 248.

¹⁴ Ramazan Varol, *Çocuklarımıza, Neyi, Ne Zaman ve Nasıl Öğretelim?* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003), 27.

¹⁵ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramından Uygulamaya*, 77.

¹⁶ Varol, *Çocuklarımıza, Neyi, Ne Zaman ve Nasıl Öğretelim?*, 164.

¹⁷ Asım Yapıcı, "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2005): 60.

¹⁸ Doğan, *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*; Fahri Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001); Mustafa Koç, *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003); İsa Özel, *Ergenlik Döneminde Dua* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003); M. Doğan Karacoşkun, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2005): 101-124; Yapıcı, "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar"; Şeyma Şafak, *6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

kapsayan çalışmalardır. Dua eğitimiyle ilgili makaleler teorik çalışmalardır. Bununla birlikte sadece Yapıcı'nın (2005) çalışması dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Bu sebeple bu çalışmanın alanda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Özetle, oldukça önemli bir olgu olan dua ibadetinin okullarda DKAB dersinde eğitimi yapılmaktadır. Bu eğitimin daha etkin ve kalıcı olabilmesi için, dua eğitimi alan öğrencilerin bu ibadete yönelik algı ve tutumlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple çalışmada son çocukluk dönemindeki öğrencilerin dua algıları ele alınmaktadır. Ayrıca dua konusunu henüz görmemiş olan dördüncü sınıf öğrencileri ile, dua konusunu öğrenmiş olan beşinci sınıf öğrencilerin dua anlayışları karşılaştırılarak, DKAB derslerindeki dua eğitiminin bir farklılaşmaya neden olup olmadığı incelenmektedir. Bu minvalde araştırmanın problem cümlesi “*Son çocukluk dönemindeki dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin dua algıları nasıldır ve bu öğrencilerin dua algılarına DKAB dersinin herhangi bir etkisi var mıdır?*” şeklinde belirlenmiştir. Bu problem cümlesi doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır?

1. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin duayı tanımlamaları arasında bir farklılaşma var mıdır?
2. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin duayı öğrendikleri kişiler/yerler arasında bir farklılaşma var mıdır?
3. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme ihtiyacı hissetme durumları arasında bir farklılaşma var mıdır?
4. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin duanın faydasına inanmaları arasında bir farklılaşma var mıdır?
5. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme zamanları arasında bir farklılaşma var mıdır?
6. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua ettikleri mekânlar arasında bir farklılaşma var mıdır?

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006); Mehmet Ayas, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007); Emine Küçük, *Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010); Tosun, “Dua Öğretimi”; Beyza Bilgin, “Çocukların Duyguları ve Duaları”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1/2 (1995): 69-78.

7. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme sebepleri arasında bir farklılaşma var mıdır?
8. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua konuları arasında bir farklılaşma var mıdır?
9. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme şekilleri arasında bir farklılaşma var mıdır?
10. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua yazabilme becerileri arasında bir farklılaşma var mıdır?
11. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dualarının kabul olacağına olan inançları arasında bir farklılaşma var mıdır?

2. Yöntem

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeline göre tasarlanmıştır. Tarama modeli, bir evren içinden seçilen örneklem üzerinde yapılan çalışmalar yoluyla örneklemin algı veya tutumlarını betimlemeyi amaçlamaktadır.¹⁹

Araştırmanın evreni 2011-2012 yılında Artvin il merkezinde ilköğretim okullarında öğrenim gören 410'ü dördüncü sınıf, 459'u beşinci sınıf öğrencisi olmak üzere toplamda 869 öğrenciyi kapsamaktadır. Örnekleme alınan öğrenciler basit tesadüfi örnekleme türüyle seçilmişlerdir.²⁰ Örnekleme yer alan öğrencilerin okul, sınıf ve cinsiyet dağılımları ile ilgili sayısal bilgiler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1: Örnekleme Oluşturan Öğrencilerin Okul, Sınıf ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Özellikler	f	%
CİNSİYET		
Erkek	333	%51,2
Kadın	317	%48,8
Toplam	614	%100
OKUL		
Gazi İlköğretim Okulu	134	%20,5
7 Mart İlköğretim Okulu	122	%18,6
Atatürk İlköğretim Okulu	61	%9,3
Yenimahalle İlköğretim Okulu	38	%5,8
Karadeniz Bakır İlköğretim Okulu	113	%17,3
Çoruh İlköğretim Okulu	55	%8,4

¹⁹ John W. Creswell, *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Ankara: Eğiten Kitap, 2014), 155.

²⁰ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, t.y., 92.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

Vakıfbank İlköğretim Okulu	90	%13,7
Seyitler TOKİ Şehit Onur İlhan İlköğretim Okulu	42	%6,4
Toplam	655	%100
<i>SINIF</i>		
4. Sınıf	310	%47,3
5. Sınıf	345	%52,7
Toplam	655	%100

Araştırmada kullanılan veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Hazırlama kolaylığı ve kısa sürede çok sayıda bireye ulaşma olanağı açısından anket tekniği, sosyal bilimlerde özellikle tarama amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır.²¹ Hazırlanan anket formu, öncelikle din eğitiminden uzmanlara ve dil açısından da Türkçe uzmanına sunulmuştur. Daha sonra örneklem grubuna benzer bir gruba uygulanarak ön uygulaması yapılmış, uygun olmayan madde ve ifadeler kaldırılmış, gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ankette cinsiyet, okul ve sınıf gibi bağımsız değişkenler ile, dua algısına yönelik 11 madde bulunmaktadır. Bu maddelerin bir kısmı kapalı, bir kısmı da açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Artvin İl Milli Eğitim müdürlüğünden alınan izinle birlikte Şubat 2012 yılında belirlenen okul ve sınıflarda anketler araştırmacı tarafından örnekleme uygulanmıştır. Eksik ve yanlış cevaplanan 41 anket formu ayrılarak değerlendirmeye katılmamış, 614 anket formu değerlendirilmek üzere geçerli kabul edilmiştir.

Verilerin analizinde SPSS programından faydalanılmıştır. Kapalı uçlu sorular SPSS programına girilmiştir. Açık uçlu sorular ise nitel verilerin analizinde kullanılan içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bu analiz tekniğinde veriler; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşamada analiz edilmektedir.²² Daha sonra elde edilen temalar, nicel ölçmeye uygun hale getirilmiştir. Elde edilen tüm verilerin sınıf değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını analiz etmek için ki-

²¹ Adnan Erkuş, *Davranış bilinleri için bilimsel araştırma süreci* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2013), 161.

²² Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 9. Genişletilmiş Baskı (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2013), 260.

kare testi kullanılmıştır. Bu test iki veya daha fazla değişken grubu arasında ilişki bulunup bulunmadığını incelemek için kullanılmaktadır.²³

3. Bulgu ve Tartışmalar

Bu bölümde sınıf düzeyine göre öğrencilerin duayı tanımlamaları, duayı öğrendikleri kimseler, dua etme ihtiyacı hissetme durumları, dua etme zamanları, duanın faydalarına inanma durumları, dua ettikleri mekânlar, dua etme sebepleri, dua konuları, dua etme şekilleri, öğrencilerin duaları ve dualarının kabul olacıklarına olan inançları arasındaki ilişkiler ayrı başlıklar halinde ele alınmaktadır.

3.1. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Duayı Tanımlamaları

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin duayı tanımlamaları arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 2: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Duayı Tanımlamaları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sınıf	Sizce dua nedir?			
	İnsanın kendine olan güveninin sarsılıp, manevi güçlere ümit bağlamasıdır.	İnsanların zor durumlarda başvurduğu bir teselli yöntemidir.	İnsanın kendisine düşeni yaptıktan sonra, güç yetiremediği şeyleri inandığı yüce bir varlığa sığınarak ondan yardım istemesidir.	
4. sınıf	45 %15,5	62 %21,4	183 %63,1	X ² = 26,91 Sd:2 p=0,000 p<0,001 önemli
5. sınıf	17 %5,2	46 %14,2	261 %80,6	
Toplam	62 %10,1	108 %17,6	444 %72,3	

Tabloya göre sınıf değişkeni ile öğrencilerin duayı tanımlama oranları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Beşinci sınıf öğrencilerinin %80,6'sı duanın tanımını doğru olarak yapabilmekteyken, dördüncü sınıf öğrencilerinin %63,1'i doğru yapabilmektedir. Ayas'ın çalışmasında altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin genelinde,

²³ Şeref Kalaycı, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (Ankara: Asil Yayınları, 2014), 90.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

duayı doğru tanımlayanların oranı %95,1'dir.²⁴ Küçük'ün çalışmasında ise, onuncu sınıf öğrencilerinin %95'i, on ikinci sınıf öğrencilerinin %92,5'i duayı doğru ve İslami anlayışa uygun olarak tanımlamışlardır.²⁵ Bizim çalışmamızda ise dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin duayı doğru tanımlama oranı %72,3'tür. Buna göre öğrencilerin yaş veya sınıf düzeyi yükseldikçe duanın tanımı daha doğru bir şekilde yapılabildiği anlaşılmaktadır.

3.2. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Duayı Öğrendikleri Kişiler/Yerler

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin duayı öğrendikleri kişiler/yerler arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Duayı Öğrendikleri Kişiler/Yerler Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Duaları en çok kimden ya da nereden öğrendiniz?					
Sınıf	Annem ve Babamdan	Ailedeki Diğer Kişilerden	DKAB Dersinden	Camiden	Bunlardan Başka
4. sınıf	120 %41,4	21 %7,2	87 %30,0	54 %18,6	8 %2,8
5. sınıf	115 %35,5	18 %5,6	111 %34,3	75 %23,1	5 %1,5
Toplam	235 %38,3	39 %6,4	198 %32,2	129 %21,0	13 %2,1

Tabloya göre öğrencilerin duayı öğrendikleri kişiler/yerler ile sınıf değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin %38,3'si aile, %32,2'si DKAB dersleri ve %21'i camiden duayı öğrendiklerini ifade etmektedir. Şafak'ın çalışmasında da yaptığımız çalışmaya benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Çocukların %67,8'i duayı anne ve babalarından öğrendiklerini ifade etmiştir.²⁶ Ancak

²⁴ Ayas, İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, 74.

²⁵ Küçük, Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım, 74.

²⁶ Şafak, 6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri, 63.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

Güzel'in 12-21 yaş grubu ergenlerden elde ettiği bulgularda, dua etme hususunda bilgilenen kaynakların birinci sırasında %40,3 ile din eğitimi veren kurumlar, ikinci sırada ise %27,3 ile aile gelmektedir.²⁷ Bu bulgulara göre çocukluk dönemi dua anlayışı üzerinde en çok ailenin etkisinin olduğu, ilerleyen yıllarda ise diğer kurumların etkisinin ailenin önüne geçtiği söylenebilir.

3.3. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme İhtiyacı Hissetme Durumları

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme ihtiyacı hissetme durumları arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme İhtiyacı Hissetme Durumları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Ne sıklıkla dua edersiniz?			
Sınıf	Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman
4. sınıf	162	125	3
	%55,9	%43,1	%1,0
5. sınıf	184	140	0
	%56,8	%43,2	%0,0
Toplam	346	265	3
	%56,4	%43,2	%0,5

$\chi^2= 3,37$
Sd:2
p=0,18
p>0,05
önemsiz

Tabloda görüldüğü üzere sınıf değişkeni ile öğrencilerin dua etme sıklığı oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin %56,4'ü her zaman dua etmekte, %43,2'si ara sıra dua etmektedir. Dua etmeyen öğrenci sayısı ise yok denecek kadar azdır. Karacoşkun'un okul öncesi dönemdeki çocuklarla yaptığı çalışmada çocukların %91,8'sinin genellikle dua ettiği tespit edilmiştir.²⁸ Şafak'ın çalışmasında ise çocukların %85'i her zaman, %12,3'ü ise bazen dua ettiklerini ifade etmiştir.²⁹ Ayas'ın ilköğretim II. kademe öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ise öğrencilerin %82,5'i her zaman dua ettiğini

²⁷ Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 77.

²⁸ Karacoşkun, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", 111.

²⁹ Şafak, *6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri*, 61.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

görülmüştür.³⁰ Güzel'in çalışmasında ergenlerin %49,7'si her zaman dua ettiği tespit edilmiştir. Bunun yanında bazen dua edenlerin oranı da %44,2'dir.³¹ Koç'un ortaöğretim öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada ise öğrencilerin %48'i her zaman dua ettiğini ifade etmiştir.³² Doğan'ın 15-60 yaş arasındaki bireylerden elde ettiği bulgularda, her an dua edenlerin oranı %49,4'tür.³³ Küçük'ün 7, 8, 10, 12. sınıflardaki öğrencilerden elde ettiği bulgulara göre ise öğrencilerin %72,1'i dua etmeyi bir ihtiyaç olarak görmektedir.³⁴ Bu bulgulara göre farklı gelişim dönemlerinde dua, her zaman yapılagelen bir ibadet olduğu anlaşılmaktadır.

3.4. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Duanın Faydalarına İnanmaları

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin duanın faydasına inanmaları arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Duanın Faydasına İnanmaları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sınıf	Dua etmek size fayda sağlıyor mu?		
	Fayda Sağlar	Fayda Sağlamaz	
4. sınıf	289	1	X ² = 0,79 Sd:1 p=0,37 p>0,05 önemsiz
	%99,7	%0,3	
5. sınıf	321	3	
	%99,1	%0,9	
Toplam	610	4	
	%99,3	%0,7	

Sınıf düzeyine göre duanın faydasına olan inanç arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin %99,3'ü duanın faydasına inanmaktadır. Önceki başlıkta öğrenciler her zaman ve ara sıra dua etmekteydiler. Bu anlamda bu kadar sıklıkla dua eden çocuklar ettikleri duaların da fayda getireceğine inanmaktadır. Bu

³⁰ Ayas, İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, 81.

³¹ Güzel, Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua, 85.

³² Koç, Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri, 123.

³³ Doğan, Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri, 59.

³⁴ Küçük, Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım, 78.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

soruda neden duanın faydasına inanıp inanmadıkları çocuklardan yazılı olarak alınmıştır. Bu cevaplar aşağıdaki tabloya göre sınıflandırılmıştır.

Tablo 6: Öğrencilerin Duanın Faydasına İnanmalarının Nedenleri

Duanın Faydasına İnanma Sebepleri	4. sınıf	5. sınıf	Toplam
1- Dua ettiğimde faydasını görüyorum, Allah yardım ediyor.	35 %15,6	43 %14,9	78 %15,2
2- Allah dualarımı kabul ediyor.	51 %22,7	50 %17,3	101 %19,6
3- Çaresizlikten kurtulmamı ve Allah'ın beni korumasını sağlıyor.	44 %19,6	54 %18,7	98 %19,1
4- Rahatlatıyor, mutluluk ve huzur veriyor.	29 %12,9	75 %26	104 %20,2
5- Allah ile iletişim kurmamı sağlıyor.	4 %1,8	7 %2,4	11 %2,1
6- Allah'a güveniyorum, onu seviyorum ve o da beni seviyor.	12 %5,3	13 %4,5	25 %4,9
7- Dua ibadettir, sevap kazanmamı sağlıyor.	16 %7,1	16 %5,5	32 %6,2
8- Derslerimde başarılı olmamı sağlıyor.	16 %7,1	18 %6,2	34 %6,6
9- Dua etmek güzeldir, dua etmeyi seviyorum.	18 %8,0	13 %4,5	31 %6
Toplam	225 %100	289 %100	514 %100

Tabloya göre öğrencilerin %20,2'si duanın rahatlatığı, mutluluk ve huzur verdiği için, %19,6'sı Allah dualarını kabul ettiği için, %19,1'i çaresizlikten ve sıkıntılardan kurtulduğu için, %15,2'si duanın faydasını gördüğü için dua ibadetinin faydasına inanmaktadır. Sınıflar arasında büyük farklılıklar görülmemektedir. Sadece dördüncü sınıf öğrencilerinin %12,9'u duanın kendilerini rahatlattığını ifade ederken, beşinci sınıflar öğrencilerinin %26'sı duanın kendilerini rahatlattıklarını ifade etmektedir. Bu bulguya ilişkin olarak, dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin görüşlerinden birkaçı aşağıda verilmektedir.

"Zor durumda kaldığımda dua ederim ve bana fayda sağlar (Ö-339)." "Zor durumlarda bana fayda sağlar. Allah'ın yanımda olduğunu hissederim (Ö-361)." "Allah benim ya da kullarının dualarını geri çevirmez (Ö-291)." "Allaha dua edince kendimi daha mutlu ve güvende hissediyorum (Ö-485)." "Allah her zaman ve her yerde bizi duyar, Allah'ın yanımda olduğuna ve dualarımı kabul ettiğine inanıyorum (Ö- 498)." "Dua benim için bir hazine ve daima hazinemi kullanmak istiyorum (Ö-

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

128).” “Allah ile iletişim kurmuş olurum (Ö-135).” “Deneme sınavlarında dua ediyorum, başarılı oluyorum, bir şeye üzülmediğime Allaha dua ediyorum, mutlu oluyorum (Ö-500).” “Dua etmeyi çok seviyorum dua ettiğimde dualarım kabul oluyor, zor zamanlarımda bana yardımcı oluyor (Ö-144).”

Doğan’ın çalışmasında, 15-60 yaş bireylerin oluşturduğu örneklemin %65,2’si duanın faydasına inanmaktadır.³⁵ Şafak’ın çalışmasında öğrencilerin %95’i dua ettiklerinde Allah’ın onları duyduklarını ifade etmişlerdir.³⁶ Ayas’ın çalışmasında öğrencilerin %98,2’si duanın faydasına inanmaktadır.³⁷ Küçük’ün çalışmasında öğrencilerin %86,2’si duanın ihtiyaç ve sıkıntılarını giderdiğini, %90,8’i dua ettikten sonra huzur hissettiğini ifade etmektedir.³⁸ Bütün bu bulgulara göre çeşitli yaş gruplarında duanın faydasına yönelik güçlü bir inanç bulunmaktadır. Bu fayda, rahatlama, güven ve huzur gibi daha çok psikolojik anlamda görülmektedir.

3.5. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme Zamanları

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme zamanları arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme Zamanları Arasındaki Farklılıklara Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sınıf	En çok hangi durumda dua edersiniz?							
	Namazla nın sonunda	Çaresiz kaldığım zamanla rda	Sınavlar dan önce	Kandil gecele rin de	Bir olaya çok üzüldüğ ümde	Ağır bir hasıtalık geçirdiği nde	Diğer	
4. sınıf	41 %14,1	74 %25,5	42 %14,5	61 %21,0	6 %2,1	31 %10,7	35 %12,1	X ² = 15,00 Sd:6 p=0,20 p>0,05 önemsiz
5. sınıf	56 %17,3	92 %28,4	45 %13,9	48 %14,8	15 %4,6	17 %5,2	51 %15,7	
Toplam	97 %15,8	166 %27,0	87 %14,2	109 %17,8	21 %3,4	48 %7,8	86 %14,0	

³⁵ Doğan, *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*, 72.

³⁶ Şafak, *6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri*, 65.

³⁷ Ayas, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 84.

³⁸ Küçük, *Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım*, 76.

Tabloya göre sınıf değişkeni ile öğrencilerin dua etme durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin %27'si çaresiz kaldıkları zamanlarda, %17,8'i kandil gecelerinde, %15,8'i namazların sonunda, %14,2'si sınavlardan önce, %7,8'i ağır bir hastalık geçirdiğinde, %3,4'ü bir olaya üzüldüğünde, %14'ü ise başka durumlarda dua etmektedir. Bu konuda yapılan diğer çalışmalara bakıldığında, Doğan'ın araştırmasında örnekleme giren öğrencilerin %15,6'lık bir oranla sıkıntı ve ihtiyaç duydukları zaman dua ettiklerini ifade etmektedir. Bunun yanında ibadetlerden sonra dua edenlerin oranı %28'dir.³⁹ Güzel'in çalışmasında örneklemin %64'lük bir oranı üzücü ve korkutucu olaylarda veya çaresizlik durumlarında duaya başvurmuştur. Duayı belirli bir ibadet olarak görenlerin oranı ise %55,6'dır. Özellikle ilköğretim öğrencilerinin üzücü ve korkutucu olaylar karşısında duaya başvurduklarını ifade etmektedir.⁴⁰ Karacoşkun'un çalışmasında ise okul öncesi dönemdeki öğrenciler %31,61'lik bir oranla "yatarken" ve %23,52'lik bir oranla da "yemekte" dua ettiklerini ifade etmektedir.⁴¹ Yapıcı'nın çalışmasında da öğrencilerin %40,84'ü akşamları yatarken dua ettiklerini, %27'si ise kutsal kabul edilen zamanlarda dua ettiklerini ifade etmişlerdir. Sıkıntılı ve zor zamanlarda dua edenlerin oranı %22,16'dır. İbadetler yapılırken dua edenlerin oranı da %18,86'dır.⁴² Şafak'ın çalışmasında ise çocukların %34,72'si akşamleyin ve sabahleyin dua ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında "aklıma geldiği her zaman dua ederim" diyenlerin oranı ise %32,37'dir. Ayas'ın çalışmasında öğrencilerin %52,5'i aşırı stresli ve kaygılı oldukları zamanlarda dua ettiklerini, %34,4'ü içlerinden geldiği zamanlarda dua ettiklerini, %13,1'i ise dinsel tören ve uygulamalarda dua ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada ergenler aynı gelişim dönemlerinde oldukları için sınıf düzeyine göre aralarında bir farklılık oluşmamıştır.⁴³ Küçük'ün çalışmasında ise öğrencilerin %52,3'ü çaresiz kaldığı zamanlarda dua ettiğini ifade etmekte, başka bir soruda öğrencilerin %78,1'i içlerinden geldiği zamanlarda dua ettiklerini ifade etmektedirler. Bütün bu

³⁹ Doğan, *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*, 59.

⁴⁰ Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 72.

⁴¹ Karacoşkun, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", 112.

⁴² Yapıcı, "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar", 75.

⁴³ Ayas, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 86.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

çalışmaların bulgularına bakıldığında ilk çocukluk döneminde çocuklar duayı bir ibadet olarak görmektedir ve ailelerinin dua ettikleri zaman dua etmektedir. Son çocukluk döneminde ise, öğrencilerin daha çok korku, kaygı ve çaresizlik zamanlarında dua ettikleri görülmektedir. Bunun yanında ilk çocukluk döneminde daha sık görülen, duayı bir ibadet olarak görme anlayışı bazı öğrencilerde hâlâ devam etmektedir. Ayrıca öğrenciler okul döneminde başarıya ulaşmak için dua etmektedir. Ergenlik döneminde ise, bu çalkantılı dönemi atlatmak için çaresiz ve sıkıntılı zamanlarda dua etme eyleminde artış görülmektedir. Ayrıca ergenlik döneminde duanın her an yapılabileceği anlayışı yerleşmektedir.

3.6. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Ettikleri Mekânlar

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua ettikleri mekânlar arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme Mekânları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

En Çok Hangi Mekânda Dua Edersiniz?					
Sınıf	Türbede	Okulda	Camide	Evde	Diğer
4. sınıf	21	21	139	81	28
	%7,2	%7,2	%47,9	%27,9	%9,7
5. sınıf	4	28	102	163	27
	%1,2	%8,6	%31,5	%50,3	%8,3
Toplam	25	49	241	244	55
	%4,1	%8,0	%39,3	%39,7	%9,0

Sınıf değişkenine göre öğrencilerin dua ettikleri mekân arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin %7,2'si türbede, %7,2'si okulda, %47,9'u camide, %27,9'u evde dua ettiğini ifade etmektedir. Beşinci sınıf öğrencilerinin ise %1,2'si türbede, %8,6'sı okulda, %31,5'i camide, %50,3'ü evde dua ettiğini ifade etmektedir. Buna göre beşinci sınıf öğrencilerinin türbe ve camide daha az oranda dua ettikleri, ancak evde daha fazla dua ettikleri görülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, öğrencilerin dua ettikleri mekânların başında %39,7'lik bir oranla ev, bunu takiben %39,3'lük bir oranla da cami gelmektedir. Çocuklar camiyi sevmekte, orayı kutsal bir

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

mekân olarak görmektedir. Ancak çocuklar camiye sadece Ramazan ayında ya da kandil gecelerinde gittiklerinden, sadece bu zamanlarda dua ettikleri görülmektedir. Bu da çocukların duayı belirli vakti ve yeri olan bir ibadet olarak gördüklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu maddede ayrıca tercih ettikleri dua mekânlarının nedenleri çocuklardan yazılı olarak alınmıştır. Bu cevaplar aşağıdaki tabloya göre sınıflandırılmıştır. Boş olan ve belli bir kategori oluşturmayan cevaplar bu tabloya alınmamıştır.

Tablo 9: Öğrencilerin Dua Mekânı Seçme Nedenleri

Dua Etme Mekânı Tercihleri		4. sınıf	5. sınıf	Toplam	Genel Toplam
Türbede	1- Türbede dua etmek sevaptır	2	2	4	23
	2- Türbede dua etmek gerekir	6	-	6	
	3- Dualar orada daha fazla kabul olur.	5	-	5	
	4- Ölenler kutsaldırlar.	7	1	8	
Okulda	1- Sınavlarda ve derslerde başarı istiyorum.	10	18	28	46
	2- Genelde okulda bulunuyorum.	3	5	8	
	3- Din dersinde dua ediyorum.	7	3	10	
Camide	1- Dua mekânı camidir.	22	15	37	196
	2- Camide ibadet ediyorum.	41	35	76	
	3- Camide rahat oluyorum.	10	13	23	
	4- Cami Allah'ın evidir.	18	10	28	
	5- Camide dua etmek daha sevaplıdır.	7	10	17	
	6- Orada dua öğreniyorum.	10	5	15	
Evde	1- Evde daha çok zaman ve imkan oluyor.	22	52	74	189
	2- Camiye gidemiyorum.	2	9	11	
	3- Evde sakin ve rahat bir ortam var.	19	41	60	
	4- Ailemle dua ederim.	2	7	9	
	5- Yatarken veya ibadetlerden sonra ederim.	9	26	35	
Her yerde		16	18	34	34
Toplam		218	270	488	488

Tabloya göre türbede dua eden öğrenciler, türbelerin kutsal bir alan olduğunu düşünmektedir. Okulda dua eden öğrenciler ise başarı talebi ve DKAB dersinin etkisidir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu caminin kutsal ve ibadet mekânı olması sebebiyle camide dua ettiğini söylemektedir. Evde dua edenlerin gerekçesi ise evde dua etmek için gerekli zaman ve ortamın daha rahat bulunmasıdır. DKAB dersinin de amacı olan “her yerde dua edilebilir” ifadesini kullanan öğrencilerin sayısı oldukça azdır. Yukarıda ifade edilen bu çıkarımların daha iyi

anlaşılabilmesi için öğrencilerin görüşlerinden birkaçı aşağıda verilmektedir.

“Türbede insanlara dua etmek sevaptır (Ö-46).” “Türbelerde dua edersek, en çok orada dualarımız kabul edilir (Ö-166).” “Ölülere dua edersek onlar da bize dua ederler (Ö-547).” “Sınavlarda en çok dua ediyorum, çalışıyorum sonra Allah’tan yardım istiyorum (Ö-129).” “Okulda sınavlar olunca dua edip rabbimden yardım isteyebileceğimi düşünüyorum (Ö-304).” “Okulda bilmediğim sorularda dua okuduğumda Allah bana yardım ediyor (Ö-385).” “İnsanlar camide namaz kılar ve dua eder, herkes dua ederken benim de dua etmem gerekir (Ö-1).” “Camide Allah namaz kıldırdığı için ve camide okunan dualar gerçek olur (Ö-552).” “Cami Allah’ın evi olduğu için orada daha çok dua ediyorum (Ö-404).” “İnsan camiye gidince daha çok dua etmeye meyilli oluyor (Ö-357).” “Camiye gidemiyorum, evde dua ediyorum (Ö-4).” “Evde dua okuduğumda abdestli oluyorum hem de sessiz oluyor (Ö-45).” “Evde daha sakin bir ortam olduğu için (Ö-83).” “Hep yatarken dua ediyorum (Ö-345).” “Evde daha rahat dua okuyorum (Ö-439).” “Allah bana her yerde dua edecek kadar zaman vermiştir. (Ö-21).” “Dua etmek sadece zor zamanlarda edilmez her zaman her yerde edilir (Ö-105).” “Çünkü dua etmenin yeri olmaz, her yerde edebiliriz (Ö-581).

Karacoşkun’un çalışmasında okul öncesi öğrencilerinin %62,06’sı evde, %15,17’si camide, %7,59’u ise her yerde dua etmektedir.⁴⁴ Güzel’in çalışmasında gençlerin %62’si her yerde dua ettiğini, %22,3’ü evde, %10,5’i ise camide dua ettiğini ifade etmektedir.⁴⁵ Özel’in çalışmasında lise öğrencilerinin %66’sı her yerde, %25,5’i evde, %8,4’ü de camilerde dua ettiğini söylemektedir.⁴⁶ Buna göre öğrenciler ergenlik dönemi ve sonrasında doğru her yerde dua edilebileceği anlayışına daha çok yaklaştığı söylenebilmektedir.

3.7. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme Sebepleri

Öğrencilere “Niçin dua edersiniz?” şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları incelenmiş ve ortak bir örüntüye sahip olanlar bir başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin dua etme nedenleri yedi tema altında toplanmıştır. Bu soruya cevap vermeyenler ise

⁴⁴ Karacoşkun, “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”, 114.

⁴⁵ Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 89.

⁴⁶ Özel, *Ergenlik Döneminde Dua*, 76.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

“açıklamamış” başlığı altına alınmıştır. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme sebepleri arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 10: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme Sebepleri Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sınıf	Niçin dua edersiniz?								Toplam
	Açıklanmamış	Kötülükten ve zor durumdan kurtulma	Cehennemden korunma	Sağlık	Allah ile iletişim, sevgi, saygı, şükür	Sevap, ibadet, cennet	İsteklerine ulaşma	Mutluluk, huzur ve rahatlık	
4. sınıf	27 %9,3	41 %14,1	21 %7,2	18 %6,2	50 %17,2	39 %13,4	56 %19,3	29 %10,0	X ² = 9,92 Sd:8 p=0,27 p>0,05 önemsiz
5. sınıf	15 %4,6	51 %15,7	14 %4,3	23 %7,1	70 %21,6	42 %13,0	68 %21,0	34 %10,5	
Toplam	42 %6,8	92 %15,0	35 %5,7	41 %6,7	120 %19,5	81 %13,2	124 %20,2	63 %10,3	

Tabloda sınıf değişkenine göre öğrencilerin dua etme sebepleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. Öğrenciler her bir temada benzer oranlara sahiptirler. Öğrencilerin %20,2’si Allah’tan bir şeyler istemek, %19,5’i Allah ile iletişim kurmak, O’na sevgi ve saygısını sunmak veya şükretmek, öğrencilerin %15’i kötülüklerden ve zor durumlardan kurtulmak, %13,2’si sevap kazanmak, %10,3’ü ise mutluluk, huzur ve rahatlık için dua etmektedir. Bu bulguları ortaya çıkaran öğrenci cevaplarından birkaç örnek aşağıdaki gibidir.

“Allah’a sığınmak için, cehennemde yanmamak ve kötü şeyler yaşamamak için (Ö-1).” “Zor zamanlarımda, hastaların iyileşmesinde ve dara kaldığımda (Ö-106).” “Sağlığım, mutluluğum ve huzurum için dua ederim (Ö-151).” “Allahtan annemi, babamı, abimi, ninemi, dedemi ve bütün tanıdıklarımı korumasını isterim (Ö-217).” “Kendimi daha iyi hissederim ve kendime güven gelir. Sanki Allah’ın bana yaklaştığını hissederim (Ö-240).” “Bir Müslüman olduğum ve Allaha kulluk görevimizi yerine getirmek için dua ederim (Ö-604).” “Sevap olsun diye Allah’ın ailemin canını almasını istemiyorum (Ö-589).” “Sınavlarda başarılı olayım diye, onun gibi şeylerle dua ederim (Ö-577).” “Allaha ibadet edebilmek için ve zor zamanlarımda Allah’tan istekte bulunabilmek için (Ö-

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

607). "Allaha teşekkür etmek için, verdiği nimetler için, sağlıklı olduğum için (Ö-559)." "Allah isteklerimi kabul etsin diye dua ederim (Ö-532)."

Basamaklardan bahset biraz Long ve arkadaşlarına göre çocukların dua anlayışları üç basamaklı bir yapıda bulunmaktadır. Buna göre son çocukluk dönemi ikinci basamağı oluşturmaktadır. Bu basamakta çocuklarda ilk çocukluk döneminde gözlemlenen dualardaki belirsizlik kaybolmaktadır.⁴⁷ Bu dönemde çocukların duaları, okul öncesi çağda gözlemlenen basit ve maddi isteklerden arınıp, gitgide daha karmaşık ve daha ciddi konuları ihtiva eder hale gelmektedir.⁴⁸ Ayrıca çocuklar daha bilinçli dua etmektedir ve dua ederken son derece samimidir. O an akıllarından ne geçiyorsa, Allah'tan onu isterler. Çocuklar Allah'a besleyen, büyüten, istedikleri şeyi veren, dileklerini kabul eden, tehlikelerden koruyan güvenilir bir dayanak ve sığınak olarak bakmaktadır.⁴⁹ Bunun yanında onlar, Allah'a dua edip, namaz kılınır ve oruç tutulursa isteklerinin daha hızlı yerine geleceğine inanmaktadır.⁵⁰ Buna göre araştırmamızdaki bulgular ile literatürdeki bilgilerin örtüştüğü görülmektedir. Son çocukluk döneminde öğrenciler istek ve ibadet amaçlı dua etmektedir. Çocukluk dönemindeki taklide ve maddi isteklere dayalı dua anlayışından uzaklaşma söz konusudur.

Yapıcı'nın bulgularında dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin %25'i Allah'tan yardım talep etmek için, %19,5'i Allah sevgisi ve korkusundan dolayı, %15,1'i ise kişisel isteklerini Allah'a bildirmek için dua ettiği görülmektedir.⁵¹ Ayas'ın çalışmasında ilköğretim II. Kademe öğrencilerinin %21,3'ü isteklerine ulaşmak için, %15,7'si derslerinde başarılı olmak için, %10,3'ü ise çaresiz kaldıkları için dua ettiklerini ifade etmişlerdir.⁵² Güzel'in çalışmasında ergenlerin %64,5'i üzücü ve

⁴⁷ Diane Long v.dğr., "The child's conception of prayer", *Journal for the Scientific Study of Religion* 6/1 (1967): 102.

⁴⁸ Mustafa Köylü - Bayramali Nazıroğlu, "İlköğretimde din eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 117.

⁴⁹ Hasan Dam, *İlköğretim I. Kademe Öğrencilerinin Din Hakkındaki Soruları ve Bu Sorular Açısından DKAB Kitaplarının Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 47-52.

⁵⁰ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, 103.

⁵¹ Yapıcı, "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar", 70.

⁵² Ayas, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 82.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

korkutucu olaylar, %63,6'sı çaresizlik, %55,6'sı ibadet sebebiyle dua ettiği ortaya çıkmıştır.⁵³ Özel'in çalışmasında ise ortaöğretim öğrencilerinin %55,2'si Allah'a yaklaşmak, %32,2'si manevi rahatlık ve %10,1'i ise dini bir emir olması nedeniyle dua etmekte olduğu görülmüştür.⁵⁴ Küçük'ün çalışmasında, ergenlerin %90,4'ü Allah'a yakın olmak için dua etmektedir.⁵⁵ Buna göre hem bu çalışmada hem de Yapıcı'nın çalışmasında aynı gelişim seviyesinde olan öğrenciler, Allah'tan yardım, Allah sevgisi, Allah ile iletişim ve kişisel istekleri için dua ibadetini yerine getirmektedir. Ergenlik döneminde ise, kötülükten korunma, çaresizlikten kurtulma ve Allah ile iletişim ön plana çıkmaktadır.

3.8. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Konuları

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dualarının konularında bir farklılaşma olup olmadığı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 11: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Konularındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

En çok hangi konuda dua edersiniz?									
Sınıf	Mutluluk ve huzur	Dindar olmak	Ailem ve dostlarıma destek	Başarı ve kuvvet	Para	Ahret mutluluğu	Sağlık ve afiyet	Geçmiş günahların affı	Toplam
4. sınıf	77 %26,6	7 %2,4	28 %9,7	22 %7,6	7 %2,4	27 %9,3	41 %14,1	81 %27,9	X ² = 26,69 Sd:7 p=0,000 p<0,001 önemli
5. sınıf	74 %22,8	13 %4,0	42 %13,0	31 %9,6	0 %0,0	44 %13,6	66 %20,4	54 %16,7	
Toplam	151 %24,6	20 %3,3	70 %11,4	53 %8,6	7 %1,1	71 %11,6	107 %17,4	135 %22,0	

Tabloda sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua konularında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Beşinci sınıf öğrencilerinin %22,8'i mutluluk ve huzur, %13'ü aile ve dostlarına destek, %9,6'sı başarı, %13,6'sı ahiret mutluluğu, %20,4'ü sağlık ve afiyet ve %16,7'si günahların

⁵³ Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 71.

⁵⁴ Özel, *Ergenlik Döneminde Dua*, 79.

⁵⁵ Küçük, *Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım*, 80-82.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

affı konusunda dua etmektedir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin %26,6'sı mutluluk ve huzur, %9,7'si aile ve dostlarına destek, %7,6'sı başarı, %9,3'ü ahiret mutluluğu, %14,1'i sağlık ve afiyet ve %27,9'u günahların affı konusunda dua etmektedir. Bu sonuçlara göre beşinci sınıf öğrencileri yakınlarına destek olmak, sağlık ve ahiret mutluluğu gibi konularda daha fazla oranda dua ederken, dördüncü sınıf öğrencilerinin tövbe konusunda daha yüksek oranda dua ettikleri görülmektedir. Bu bulgulara göre öğrencilerin, daha çok manevi ihtiyaçlarını gidermek için dua ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında daha ergenlik dönemine girmemiş, dini açıdan sorumluluğu bulunmayan öğrencilerin yaklaşık üçte birinin günahkâr psikolojine sahip olması oldukça dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk çocuklukta yanlış verilen Allah inancı ve Allah'tan korkutma yaklaşımının bu duruma neden olduğu düşünülmektedir.

Güzel'in çalışmasında ergenlerin %20,3'ü "sağlık, başarı ve mutluluk", %14,4'ü "okul ve sınavlarda başarılı olma" %12,3'ü ise "aileye yönelik" konularda dua etmektedir.⁵⁶ Şafak'ın çalışmasında öğrenciler %82,2'lik bir oranla sağlık ve mutluluk konusunda dua etmektedir. Bunun yanında maddi konular için dua edenlerin oranı ise, %12,5'dir.⁵⁷ Ayas'a göre öğrencilerin %46,8'i yaptığı hata ve günahlarının affedilmesi için dua ederken, %33,1'i ise başarılı olmak için dua etmektedir.⁵⁸ Küçük'e göre ergenlerin %74,1'i başarılı olmak için dua ederken, %88,6'sı da zorluklara katlanmak ve onlarla baş edebilmek için dua etmektedir. Aynı çalışmaya göre hata ve günahlarının affı için dua edenlerin oranı %80,6'dır.⁵⁹ Sonuç olarak, dua konularının dua etme sebepleriyle paralellik gösterdiği söylenebilir. Bunun yanında bu dönemde başarı için dua etme ön plandadır. Gelişim seviyesi yükseldikçe, dua konularında değişikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir.

⁵⁶ Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 95.

⁵⁷ Şafak, *6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri*, 65.

⁵⁸ Ayas, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 86.

⁵⁹ Küçük, *Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım*, 83-84.

3.9. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme Şekilleri

Öğrencilere “Nasıl dua edersiniz?” şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları incelenmiş ve ortak bir örüntüye sahip olanlar bir başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin dua etme şekilleri altı tema altında toplanmıştır. Bu soruya cevap vermeyenler ise “açıklanmamış” başlığı altına alınmıştır. Sınıf düzeyi ile düzeyi öğrencilerin dua etme şekilleri arasındaki istatistiksel farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 12: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Etme Şekillerindeki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sınıf	Nasıl dua edersiniz?							Toplam
	Açıklanmamış	Ellerimi açarak	Diz çökerek	Abdest alarak	Besmele çekerek	İçimden geldiği gibi	Kibleye Allah’a dönerek	
4. sınıf	39 %13,4	177 %61,0	10 %3,4	21 %7,2	20 %6,9	20 %6,9	3 %1,0	X ² = 26,72 Sd:6 p=0,000 p<0,001 önemli
5. sınıf	34 %10,5	201 %62,0	17 %5,2	2 %0,6	25 %7,7	33 %10,2	12 %3,7	
Toplam	73 %11,9	378 %61,6	27 %4,4	23 %3,7	45 %7,3	53 %8,6	15 %2,4	

Tabloda sınıf düzeyine göre öğrencilerin dua etme şekilleri arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin %7,2’si abdest alarak dua ettiğini ifade ederken, beşinci sınıf öğrencileri arasında bu oran çok düşüktür. Ayrıca beşinci sınıf öğrencilerinin %10,2’si içinden geldiği gibi dua ederken, dördüncü sınıf öğrencilerinde bu oran %6,9’dur. Bu bulgular hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak, öğrencilerin %61,6’sı ellerini açarak dua ettiklerini ifade etmektedir. Ancak öğrencilerin %11,9’u nasıl dua ettiğini açıklayamamıştır. Dua etme şekillerinde temaları oluşturan öğrenci cevaplarından birkaç örnek aşağıda sunulmaktadır.

“Abdest alıyorum ve ellerimi açıyorum (Ö-540).” “Allah’a ellerimi açarım ve duama başlarım (Ö-272).” “Allah’ım derim ve duamı okurum, bittikten sonra amin derim (Ö-496).” “Allahımıza ellerimizi sevgi dolu ve yukarı kaldırarak içten dua edilir (Ö-105).” “Avcularımı açarak (Ö-150).” “Bağdaş yaparak oturuyorum, gözlerimi kapatıyor, Allah’a ellerimi açıp dua ederim (Ö-518).” “Besmele çekerim Allah’ın bir adımı duamda

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

geçiririm sonunda amin derim (Ö-596)." "Besmele çekerim (Ö-393)." "Bildiğim duaları okurum ve istediğim şeyler için çok çalışıp bunun gerçekleşmesi için Allah'a dua ederim. (Ö-33)." "Dua ederken içtenliğimi korurum ve Allaha yalvararak isteklerimi belirtirim, secdede ederim (Ö-128)." "Ellerimizi Allah'a açarız ve dua ederiz (Ö-268)." "İlk olarak başımızı örteriz, abdest alırız. Ve Allaha ellerimizi açarak ona dua ederiz (Ö-253)." "Kibleye dönerek, ellerimi açar ve diz çökerek (Ö-216)." besmele çekerim "Sessiz bir ortamda kibleye dönük ellerimi açıp dua ederim (Ö-528)." "Temiz halı vb. yerde ellerimi açar sessiz bir şekilde dua ederim (Ö-13)." "Yukarıya bakarak, elimizi açarak (Ö-543)."

Karacoşkun'un anasınıfı öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada, öğrencilerin %54'ü dua etmeden önce elini yüzünü yıkadığını, %12,12'si abdest aldığını, %10,61'i ise ellerini açtığını söylemiştir.⁶⁰ Doğan'a göre ergenlerin %50,2'si ibadetlerden sonra samimi bir şekilde, %34'ü ise kimseye fark ettirmeden içinden dua etmektedir.⁶¹ Güzel'in çalışmasında ergenlerin %38,3'ü hiçbir kalıba girmeden, içten geldiği gibi, %28'i sessiz olarak, %18,8'i ise Arapça kelimelerle dua etmektedirler.⁶² Güzel'e göre yaş seviyesi yükseldikçe içten dua edenlerin oranında artma vardır. Arapça dua okuyanlarda ise yaş seviyesine göre bir değişim yoktur. Şafak'ın çalışmasında öğrencilerin nasıl dua ettiklerine ilişkin cevapların %30'u şekil olarak, %36,6'sı içerik olarak ve %12,8'i ise kalıplaşmış dualar şeklindedir.⁶³ Şafak'a göre yaş ilerledikçe öğrencilerin dua etme şekilleri değişmekte, 11 yaş ve üzerindeki çocuklar hem içerik, hem de şekil olarak dua etme biçimlerini açıklamaktadırlar. Bütün bu bulguların sonucunda, DKAB dersi ve gelişim seviyeleri çocukların dua etme şekillerini etkilemektedir. Dördüncü sınıf öğrencilerine göre beşinci sınıf öğrencileri daha bilinçli cevaplar vermişlerdir. Bunun yanında ergenlik dönemine doğru öğrencilerin içlerinden geldiği gibi dua etme anlayışını kazandıkları görülmektedir. Son çocukluk döneminde dua hala şekilsel bir yapı arz etmektedir.

⁶⁰ Karacoşkun, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", 115.

⁶¹ Doğan, *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*, 73.

⁶² Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 92.

⁶³ Şafak, *6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri*, 69.

3.10. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Yazdıkları Dualar

Öğrencilere “Allah’ın kabul etmesini istediğiniz bir duayı yazabilir misiniz?” şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları incelenmiş ve ortak bir örüntüye sahip olanlar bir başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin yazdıkları dualar öncelikle yazabilme becerisi, daha sonra konu ve en son olarak kimlere dua edildiği şeklinde ele alınmıştır. Bu soruya cevap vermeyenler ise “yazmamış” başlığı altına alınmıştır. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin yazdıkları dualarda istatistiksel farklılaşmalar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 13: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Allah’a Yazdıkları Duaları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Allah’ın kabul etmesini istediğiniz bir duayı yazabilir misin?					
Sınıf	Yazmamış	Sadece konu	Eksik dua	Tam dua	Toplam
4. sınıf	78 %26,9	45 %15,5	41 %14,1	126 %43,4	X ² = 25,87 Sd:3 p=0,000 p<0,001 önemli
5. sınıf	36 %11,1	53 %16,4	60 %18,5	175 %54,0	
Toplam	114 %18,6	98 %16,0	101 %16,4	301 %49,0	

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin Allah’a yönelik yazdıkları dualar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Dördüncü sınıftaki öğrencilerde dua yazamayanların oranı (%26,9), beşinci sınıfa (%11,1) göre daha fazladır. Ayrıca dördüncü sınıf öğrencilerin %43,4’ü tam anlamıyla bir dua yazabilirken, beşinci sınıf öğrencilerinde bu oran %54’tür. Bu sebeple DKAB dersi çocukların dua etme becerileri üzerinde etkili olduğu söylenebilmektedir.

Bu soruda çocukların yazdıkları duaların konuları da incelenmiştir. Buna göre çocukların yazdıkları dualarda geçen konular hakkındaki tablo aşağıda verilmektedir.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

Tablo 14: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Yazdıkları Dualardaki Konular

Sınıf	Yazmamış	Namaz sure ve duası	Kötülük ten kurtulma	Mutluluk huzur, rahatlık	Başarı	Ahret mutluluğu	Dünyevi istek
4. sınıf	38 %13,1	41 %14,1	19 %6,6	61 %21,0	40 %13,8	49 %16,9	42 %14,5
5. sınıf	10 %3,1	26 %8,0	47 %14,5	76 %23,5	59 %18,2	65 %20,1	41 %12,7
Toplam	48 %7,8	67 %10,9	66 %10,7	137 %22,3	99 %16,1	114 %18,6	83 %13,5

Tabloya göre öğrencilerin %22,3'ü mutluluk, huzur ve rahatlık, %18,6'sı ahiret mutluluğu, %16,1'i başarı konuları, %10,9'u namaz sure veya duası, %10,7'si ise kötülükten korunmayı içeren dualar yazmışlardır. Bu bulguların, daha önce ele alınan öğrencilerin dua konularında elde edilen bulgularla paralellik gösterdiği söylenebilmektedir. Yani bu gelişim dönemi için dua konularının başında mutluluk ve huzur, ahiret mutluluğu ve başarı gelmektedir. Sınıflar arasında farklılığa bakıldığında, beşinci sınıf öğrencilerin kötülükten korunma ve başarı konularında, dördüncü sınıfa göre daha fazla orana sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında namaz suresi ve duası yazan öğrenci oranında beşinci sınıfta azalma tespit edilmiştir.

Son olarak çocukların yazdıkları dualarda, kimler için dua ettikleri de belirlenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda oluşan bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 15: Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dua Ettikleri Kişiler

Sınıf	Yazmamış	Kendisi	Ailesi	Başkaları	Toplam
4. sınıf	78 %26,9	115 %39,7	66 %22,8	31 %10,7	290 %100
5. sınıf	36 %11,1	130 %40,1	95 %29,3	63 %19,4%	324 %100
Toplam	114 %18,6	245 %39,9	161 %26,2	94 %15,3	614 %100

Tabloya göre öğrencilerin %39,9'u kendisi, %26,2'si ailesi, %15,3'ü de başkaları için dua etmektedir. Buna göre son çocukluk döneminde hala benmerkezciliğin devam ettiği söylenebilmektedir. Sınıflar arası farklılığa bakıldığında, beşinci sınıf öğrencilerinin başkaları için daha fazla oranda (%19,4) dua ettikleri görülmektedir. Bu bulguları ortaya çıkaran öğrenci cevaplarının bir kısmı aşağıdaki gibidir.

"Ahirette ailece yaşamak istiyorum (Ö-25)." "Ahirette mutluluk (Ö-476)." "Ailemin her zaman sağlıklı olmasını yüce Allaha istiyorum (Ö-303)." "Allah beni, anamı babamı ve bütün müminleri başla (Ö-481)." "Allah'ım ailemi koru ve Kadir'i de koru (Ö-459)." "Allah'ım bana aileme, arkadaşlarıma ve tüm insanlara mutluluk ver, huzur ver bizi doğru yoldan ayırma, âmin (Ö-146)." "Yarışmalardan ve sınavlardan birincilik kazanmak için (Ö-139)." "Sübhaneye Duası (Ö-445)." "Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla Allah'ım, annemi babamı beni ve tüm tanıdıklarımın günahını affet. Allah'ım peygamberimiz Hz. Muhammed'e selam olsun âmin. (Ö-512)." "Öteki dünyada beni cennete götürmesini istiyorum (Ö-405)." "Monopoly sahibi olmam için (Ö-76)." "Kıyamet gününde herkesi affetmeni istiyorum (Ö-229)." "Huzur yemek ve parada sıkıntı çekenleri, sıkıntılarından kurtar, kimseyi para ve yemek sıkıntısında yakma âmin (Ö-63)." "Elhamdülillah (Ö-75)." "Fatıha Suresi (Ö-162)." "Başarılı olmak (Ö-9)." "Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ım sen beni kötülüklerden koru, sağlık sıhhat ver. Sen Allah'ım aileme çevreme sağlık sıhhat ver ya rabbi âmin (Ö-565)." "Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ım ben büyüdüğümde öğretmen olmamı isterim(amin) (Ö-580)." "Annemi, babamı, ailemi ve tanıdıklarımı koru ve daha çok nimet ver. Bize bu kadar nimet verdiğin için sana şükrederim (Ö-297)."

Şafak'ın çalışmasında öğrencilerden Allah'tan üç şey istemeleri talep edilmiştir. Verilen cevapların %52'si manevi, %29,5'i hem maddi hem de manevi, %8,4'ü de maddi isteklerden oluşmaktadır. Bu çalışmada ise istekler, %67,7 oranında manevi, %13,5 oranında ise maddi isteklerden oluşmaktadır.⁶⁴ Ayas'ın çalışmasında ise ikinci kademe öğrencilerinin %45'i başarı, %16'sı herkese yönelik, %14'ü aileler için %12'si manevi durumlar için %5'i de maddi istek içeren dualar etmişlerdir.⁶⁵ Bu bulgulara göre, gelişim seviyesi yükseldikçe öğrencilerin dua edebilme

⁶⁴ Şafak, 6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri, 65.

⁶⁵ Ayas, İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, 119.

becerilerinin geliştiği, başkaları için dua edebildikleri ve dua içeriklerinin değiştiği görülmektedir.

3.11. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Dualarının Kabul Olacağına Olan İnançları

Duanın kabulüne olan inanç, dua ibadetini etkileyen en önemli unsurdur. Allah'ı teala kendisine edilen bütün dualara cevap vereceğini söylemektedir. Ancak son çocukluk döneminde öğrenciler ettikleri maddi veya dünyevi duaların somut sonuçlarının gerçekleşmediğini gördükçe dualarının Allah tarafından kabul edilmediğini düşünebilmektedir. Öğrenciler arasında böyle bir durumun olup olmadığını görebilmek için öğrencilere “Yazdığın bu duayı Allah kabul etmezse ne yaparsın?” şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları incelenmiş ve ortak bir örüntüye sahip olanlar bir başlık altında toplanmıştır. Buna göre öğrencilerin cevapları yedi tema altında toplanmıştır. Bu soruya cevap vermeyenler ise “yazmamış” başlığı altına alınmıştır. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dualarının kabul olacağına olan inançlarındaki farklılaşmalar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 16: Sınıf Düzeyine Göre Dualarının Kabul Olacağına Olan İnançları Arasındaki Farklılaşmaya Yönelik Ki-Kare Analizi Sonuçları

Sınıf	İstedığın bu duayı Allah kabul etmezse ne yaparsın?								Toplam
	Yazmamış	Kabul olacağına inanan	Kabul olmasa da Allaha güvenen	Aynı ya da başka dualarla ısrar eden	Üzülüp olumsuz tutum taşıyan	Teşekkür eden	Çaresiz kalan	Kendisi çaba gösteren	
4. sınıf	4 %1,4	16 %5,5	125 %43,1	71 %24,5	13 %4,5	20 %6,9	18 %6,2	4 %1,4	X ² = 30,63 Sd:7 p=0,000 p<0,001 önemli
5. sınıf	13 %4,0	49 %15,1	124 %38,3	47 %14,5	14 %4,3	34 %10,5	26 %8,0	13 %4,0	
Toplam	17 %2,8	65 %10,6	249 %40,6	118 %19,2	27 %4,4	54 %8,8	44 %7,2	17 %2,8	

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin dualarının kabul olacağına olan inançları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Beşinci sınıf öğrencileri aldıkları dua eğitimiyle duanın sonuçları hakkında daha olumlu tutum geliştirmişlerdir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında öğrencilerin sadece %10'u kesinlikle duasının kabul edileceğini düşünmektedir. Bunun yanında duası kabul olmasa da Allah'a güvenen öğrenci oranı %40,6'dır. Duası kabul edilene kadar Allah'a ısrarla dua eden öğrenci sayısı da %19,2'dir. Bunun yanında duasının kabul olmaması durumunda olumsuz tutum taşıyan ve çaresiz kalan öğrenci oranı ise %11,6'dır. Bu bulgulara göre öğrenciler dua konusunda Allah'a güvenmekte, duasının kabul olmaması gibi olumsuz tutuma sahip olan az sayıda öğrenci bulunmaktadır. Bu bulguları oluşturan öğrenci cevaplarının bir kısmı aşağıda verilmektedir.

"Ağlarım (Ö-89)." "Allah benim istediğimi kabul etmese de ben yine yılmadan Allaha ibadet ederim. (Ö-253)." "Allah bunu istemediğini düşünürüm ve bu duayı bir daha etmem, Allah sonra kabul ederse şükrederim (Ö-245)." "Allah bütün duaları kabul eder ama belli bir zaman ve yerde kabul eder (Ö-247)." "Allah büyüktür bir şey yapmam (Ö-215)." "Allah her duayı kabul edecek diye bir şey yok, ister eder ister kabul etmez derim (Ö-251)." "Allah kabul edene kadar dua ederim (Ö-326)." "Allah kabul etmezse çok üzülürüm (Ö-30)." "Allah'a yalvarırım (Ö-150)." "Allah'ın beni denediğini anlarım ve Allah sabrımı merak eder ki bana isyan ediyor mu diye ben de saygı duyarım (Ö-)." "Allah'tan çok çok özür dilerim (Ö-221)." "Başarılı olmak için elimden geleni yaparım (Ö-183)." "Ben dua ettiğim gibi davranmaya çalışırım (Ö-61)." "Benim duam kötü bir dua değil, Allah duamı kabul etmezse ben yine de Allah'ı severim (Ö-261)." "Bir daha dua ederim ve bir daha olmazsa üzülürüm (Ö-399)." "Canı sağ olsun (Ö-460)." "Hiçbir şey (Ö-508)." "Kendimde bir hata olduğunu düşünür veya kabul edebilecek bir dua olup olmadığını düşünürüm (Ö-206)." "O'nun bir bildiği vardır, herkesin iyiliğini ister (Ö-412)." "Üzülürüm ağlarım çaresiz kalırım (Ö-379)." "Yine dua etmeye devam ederim (Ö-271)."

Doğan'ın çalışmasında örneklemin %29,9'una göre duanın kabul edilip edilmemesi önemli değilken, %32,5'i ise duanın sonradan kabul olacağına inanmaktadır. ⁶⁶ Bunun yanında duadaki talebin gerçekleşmemesi durumunda örneklemin %53'ü duasının

⁶⁶ Doğan, *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*, 66.

4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Dua Algıları

gerçekleşmemiş olmasında bir hayır olduğunu düşünürken, %34'ü kısa vadede olmasa da mutlaka duanın faydasını göreceğine inanmaktadır.⁶⁷ Güzel'in çalışmasında ise ergenlerin %57,4'ü duanın bazen kabul olduğuna, %25,1'i ise her zaman kabul olduğuna inanmaktadır.⁶⁸ Bunun yanında örneklemin %71,5'i duası kabul olmasa da rahatlama hissettiğini ifade etmektedir. ⁶⁹ Şafak'ın çalışmasında, çocukların dualarının gerçekleşmediğini düşündükleri durumlarda, örneklemin %45,4'ü yeterince dua etmediğini düşünerek tekrar dua etmekte, %33,9'u hemen olmasa da sonradan kabul olacağını düşünmekte, %11'i ise yaramazlık yaptığı için duasının kabul edilmediğini düşünmektedir. ⁷⁰ Ayas'ın çalışmasında ilköğretim II. Kademe öğrencilerinin %57,3'ü kısa sürede olmasa da bir gün duanı faydasını göreceğine inanmaktadır. Bunun yanında örneklemin %34,4'ü ise duanın kabul olmamasında bir hayır olduğunu düşünmektedir. Ümitsizliğe kapılan öğrencilerin oranı ise %4,4'dür.⁷¹ Küçük'ün araştırmasında, öğrencilerin %81,1'i duası kabul olmasa da bunda bir hayır olduğunu düşünmektedir. Başka bir soruda duası kabul olmayınca ümitsizliğe kapılanların oranı ise %30,3'tür.⁷² Bütün bu bulguların sonucunda, dua kabul edilmediğini düşünen küçük yaştaki çocuklar ergenlere göre daha fazla umutsuzluğa ve üzüntüye kapılmaktadır. Bunun sebebi ise duayı soyut olarak tam anlamıyla kavrayamamış olmalarıdır. Bunun yanında çocuklar yine de dualarının kabul olacağına inanmakta, dualarının kabul olmadığını gördüklerinde bile, dua etmeye devam etmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerin dua ibadetine yönelik algıları ve DKAB dersinin bu algılara bir etki edip etmediğine bakılmıştır. Elde edilen bulgular ve literatür ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır.

⁶⁷ Doğan, *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*, 71.

⁶⁸ Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 94.

⁶⁹ Güzel, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, 104.

⁷⁰ Şafak, *6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri*, 72.

⁷¹ Ayas, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 88.

⁷² Küçük, *Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım*, 86.

Son çocukluk dönemindeki öğrencilerin %72,3'ü duayı doğru olarak tanımlamaktadır. Ancak ergenlik dönemi ve sonrasında duayı doğru tanımlama oranı yükselmektedir. Çocuklar duayı aileden, DKAB dersinden ve camiden öğrendiklerini söylemektedir. Ailenin etkisi son çocukluk döneminde devam etmektedir. Ancak bu dönemde ailenin yanında okul ve cami dini gelişimde önem kazanmıştır Çocuklar için cami dini duygu ve davranış geliştirme açısından önemli bir mekândır. Ancak çocukların camide bulunma zamanlarının oldukça kısıtlı olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

Dua etmeyen çocuk sayısı yok denecek kadar azdır. Çocukların yarısından fazlası her zaman, geri kalanı ise ara sıra dua ettiğini söylemiştir. Çocuklar arasında bu kadar yaygın olarak yerine getirilen bu ibadetin, doğru bir çizgide ilerlemesi için dua eğitimine özel bir ihtimam verilmesi gerekmektedir. Yaş ilerledikçe öğrenciler arasında dua etme oranının düştüğü söylenebilmektedir.

Öğrencilerin tamamına yakını duanın faydasına inanmaktadır. Öğrencilerin yarıya yakını dualarının kabul edildiğini düşünmektedir. Geriye kalan öğrenciler ise duanın faydasını daha çok psikolojik açıdan gördüklerini ifade etmektedir. Öğrenciler maddi olarak istediklerini elde edemeseler de rahatlama, güven, huzur gibi psikolojik kazanımlarla duanın faydasını gördüklerini ifade etmektedirler. Bazı öğrenciler de duayı Allah ile bir iletişim aracı olarak görmektedir.

Çocuklar en çok çaresiz kaldıklarında, kandil gecelerinde, namazların sonunda ve sınavlardan önce dua etmektedir. Buna göre son çocukluk döneminde duanın bir savunma mekanizması olarak görev yaptığı söylenebilmektedir. Ayrıca çocuklar arasında dua belli zaman ve mekânlarda yerine getirilen bir ibadet olarak algılanmaktadır. Ayrıca başarıya olan eğilimin bir sonucu olarak son çocukluk döneminde öğrenciler okulda başarı için de dua etmektedir.

Öğrencilerin dua ettikleri mekânların başında ev gelmektedir. Çünkü evde daha çok zaman ve imkân olması, sakin ve rahat bir ortam olması ve aileyle birlikte dua edilmesi gibi nedenlerle öğrenciler evde dua etmektedir. Dua edilen mekânların ikincisi camidir. Öğrenciler duayı bir ibadet olarak algıladıkları için, bu ibadetin mabette yapılması gerektiğini

düşünmektedir. Ayrıca caminin dini duygu atmosferi öğrencileri etkilemektedir. Ancak çocukların camide bulunma zamanlarının oldukça kısıtlı olduğu unutulmamalıdır. Okulda dua eden öğrenci sayısı oldukça düşüktür. Zamanlarının büyük bir kısmını okulda geçirmelerine rağmen, öğrenciler burada oldukça az oranda dua etmektedir. Öğrenciler sınav öncesinde ve din derslerinde dua ettiklerini söylemektedir.

Öğrencilerin dua etme sebepleri ile dua etme konuları birbirine paraleldir. Öğrenciler en çok isteklere ulaşmak için (%20,2), Allah ile iletişim kurmak için (%19,5), kötülükten veya zor durumdan kurtulmak için (%15) ve sevap/ibadet olduğu için (%13,2) dua etmektedir. Öğrencilerin dua konuları, mutluluk/huzur (%24,6), günahların affı (%22), sağlık/afiyet (17,4) ve ahiret mutluluğudur (%11,6). Dua konularına baktığımızda daha çocukluk döneminde olan öğrencilerin günahların affı için dua etmesi oldukça dikkat çekici bir durumdur. Dinen sorumlu yaşa gelmemiş olan çocuklardaki bu tutumun, ailede verilen yanlış veya korkutucu verilen Allah inancından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Son çocukluk döneminde olan öğrenciler duayı şekilsel bir formatta yerine getirmektedir. Öğrencilerin %61,6'sı ellerini açarak dua ettiğini söylemektedir. Bununla birlikte diz çökerek, abdest alarak ve kıbleye dönerek gibi ifadelerle de rastlanılmıştır. İçinden geldiği gibi dua eden öğrenci oranı sadece %8,6'dır. Ergenlik döneminde içinden geldiği gibi dua eden öğrenci oranı artmaktadır.

Öğrencilerden Allah'ın kabul etmesini istediği bir dua yazmaları istenmiştir. Ancak bu soruya öğrencilerin sadece %49'u düzgün cevap vermiştir. Öğrencilerin %18,6'sı hiçbir şey yazmamışken, %16'sı da sadece dua ile ilgili bir konu yazmıştır. Buna göre öğrencilerin dua edebilme oranlarının düşük olduğu söylenebilmektedir. Yazılan dualarda öğrencilerin büyük bir kısmı (%39,9) kendisi için istekte bulunurken, önemli bir kısmı (%26,2) da ailesi için istekte bulunmaktadır. Öğrenciler dualarında mutluluk, ahiret mutluluğu, başarı ve çaresizlikten kurtulma gibi konulara değinmiştir. Buna göre yukarıda daha önce değindiğimiz dua sebepleri ve konuları ile yazılan dualar arasında paralellik görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin %13,5'i de dünyevi bir konuda

Allah'tan istekte bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda ilk çocukluk dönemi dua anlayışının hala devam ettiği söylenebilmektedir.

Öğrencilerin büyük bir kısmı (%40,6) duası kabul olmasa da Allah'a güvendiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin %19,2'si duasında ısrarcı olacağını ifade etmiştir. Ancak duanın kabul olacağına inanan öğrenci sayısının (%10,6) oldukça düşük olduğu görülmüştür. Hatta öğrencilerin bir kısmı (%11,6) bu duruma üzüleceğini ve çaresiz bir durumda kalacağını söylemiştir.

Araştırmanın diğer boyutu olarak dua eğitimi alan ve almayan öğrenciler arasındaki farklılaşmaya bakıldığında; öğrencilerin duayı öğrendikleri kişiler/yerlerde, öğrencilerin dua etme ihtiyacı hissetme durumlarında, dua etme zamanlarında, duanın faydasına inanmalarında ve dua etme sebeplerinde sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Öğrencilerin duanın tanımını yapabilmelerinde, dua ettikleri mekânlarda, dua konularında, dua etme şekillerinde, öğrencilerin dua yazabilme becerilerinde ve duanın kabul olacağına olan inançta sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. Buna göre dua eğitiminin öğrencilerin dua algıları üzerinde sınırlı bir etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Bu sonuçlara göre şu önerilerde bulunmak mümkündür. DKAB derslerinde, dua gibi davranış gerektiren konuların sadece bir üniteye anlatılması yanlıştır. Öğrenciler konu hakkında genel bilgiler aldıktan sonra, bu bilgileri eğitim süreci boyunca sürekli karşısında görmelidir. Bu sebeple dua konusunun bir üniteye işlenmeyip bütün programa yayılması gerekmektedir. Öğretmenler okulda dua eğitimi yaparken, sınıfta öğrencilerle birlikte yerine ve zamanına göre dua etmelidir. Öğrencilere kendi problemleri ve güncel sorunları hakkında dua etme davranışı kazandırılmalıdır. Ayrıca din görevlilerimizin çocukların camiye daha fazla iştirak etmelerini sağlamaları, yaş ve gelişim seviyelerine göre etkinlik ve ibadet yaptırılmaları gerekmektedir. Camide dua veya diğer dini inanç ve ibadet konularında, çocukların okullarda yaşayamadığı duygusal ve sosyal boyutlarını yaşayabilecekleri bir ortam oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Argyle, Michael. "İbadet ve Dua". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Trc. Mustafa Koç. 21 (2006): 317-338.
- Ayas, Mehmet. *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Dua Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. t.y.
- Bilgin, Beyza. "Çocukların Duyguları ve Duaları". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1/2 (1995): 69-78.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 529-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap, 2014.
- Dam, Hasan. *İlköğretim I. Kademe Öğrencilerinin Din Hakkındaki Sordukları Sorular ve Bu Sorular Açısından DKAB Kitaplarının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Doğan, Mebrure. *Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Eker, Hasan. *Dua Bilinci*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2005.
- Erkuş, Adnan. *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2013.
- Gülle, Sıtkı. "Kur'an-ı Kerim'de Dua Kavramı". *EKEV Akademi Dergisi* 8/18 (2004): 115-130.
- Güzel, Fahri. *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: DEM Yayınları, 2009.
- Kalaycı, Şeref. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayınları, 2014.
- Karacoşkun, M. Doğan. "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2005): 101-124.
- Koç, Mustafa. *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Komisyon. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4,5,6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları, 2010.

- Köylü, Mustafa - Nazıroğlu, Bayramali. "İlköğretimde din eğitimi". *Din Eğitimi*. Ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 113-149. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012.
- Küçük, Emine. *Ergenlerin Duasına Psikolojik Yaklaşım*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Long, Diane - Elkind, David - Spilka, Bernard. "The child's conception of prayer". *Journal for the Scientific Study of Religion* 6/1 (1967): 101-109. <https://doi.org/10.2307/1384202>.
- Malakçı, Fatih. *Dua Eğitimi ve Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- Özel, İsa. *Ergenlik Döneminde Dua*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007.
- Şafak, Şeyma. *6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Tosun, Cemal. "Dua Öğretimi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2000): 1-15.
- Varol, Ramazan. *Çocuklarımıza, Neyi, Ne Zaman ve Nasıl Öğretelim?* İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003.
- Yapıcı, Asım. "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2005): 57-93.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 9. Genişletilmiş Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2013.